

ЖАЛАЙ В. Я., ЖАЛАЙ А. В.

*Центр наукових досліджень та викладання іноземних мов
НАН України*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ «*КОНЦЕПТ*» ЯК БАЗОВА ОДИНИЦЯ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ І ПАРЕМІОЛОГІЇ

У статті досліджується лінгвокогнітивний концепт «*КОНЦЕПТ*» як один із головних елементів когнітивної лінгвістики та пареміології, аналізується його основний зміст та засоби його вираження у французькій та іспанській мовах. Наголошується на важливості лінгвокогнітивних та лінгвокультурних концептів для зображення мовно-концептуальних картин світу у пареміології.

Ключові слова: концепт, когнітивна лінгвістика, пареміологія, паремійна одиниця прислівного типу

В статье исследуется лингвокогнитивный концепт «*КОНЦЕПТ*» как один из главных элементов когнитивной лингвистики и паремииологии, анализируется его основное содержание и средства его выражения во французском и испанском языках. Акцентируется внимание на важности лингвокогнитивных и лингвокультурных концептов для изображения языково-концептуальных картин мира в паремииологии.

Ключевые слова: концепт, когнитивная лингвистика, паремииология, паремийная единица пословичного типа

The article studies linguo-conitive concept «*CONCEPT*» as a core element of cognitive linguistics and paremiology, concentrating on its basic essence and relevant linguistic devices in French and Spanish. The importance of linguo-cognitive and linguo-cultural concepts for reflecting language and conceptual pictures of the word in paremiology is also emphasized.

Key words: concept, cognitive linguistics, paremiology, proverbial paroemiac unit

Ось понад тридцять років термін *концепт* займає одне із найвагоміших і найвидніших місць у контексті проблематики пізнання та дослідження низки гуманітарних дисциплін, у тому числі й мовознавства [1-9]. А якщо заглибитися в історію наук, то ми побачимо, що тема концепту, можливо не в сучасному, а в дещо іншому формулюванні, цікавила людство ще в давнину, у минулих століттях, тобто завжди [10:1739-1741; 11: concept]. Не є винятком і сьогодні, адже у вивченні базового концепту пізнання, себто концепту «*КОНЦЕПТ*», попри численні дослідження, є чимало моментів, які потребують уточнення, переосмислення, нових підходів, узагальнення і навіть дослідження деяких питань «з чистого аркуша». Отже, **актуальність** запропонованого нами дослідження не викликає жодних сумнівів.

За визначенням Вікіпедії (французький та іспанський варіанти) [11:concept;12:concepto] концепт – це найзагальніше і найабстрактніше уявлення про реальність існування якогось предмета, ситуації чи явища, яке не є абсолютним синонімом терміну *поняття*, оскільки слово *концепт* є більш абстрактним і об'ємнішим. Воно походить від латинського дієприкметника минулого часу *conceptus* дієслова *concipere*, який вживався у значенні «містити, повністю вміщувати; утворювати в собі; приймати». Концепт відрізняється як від репрезентованої ним речі, так і від слова, поняття, висловлювання тощо, які його позначають як ментальне утворення.

Надихнувшись сучасними досягненнями у галузі когнітивістики й пареміології, ми хотіли б дати своє визначення цього концепту, а також розкрити його зміст та обґрунтувати зв'язок, що існує між цими науковими дисциплінами. Такою буде **мета** нашої розвідки. Відповідно **об'єктом** нашого дослідження стане сам концепт «**КОНЦЕПТ**», а його **предметом** буде аналіз змісту цього концепту та дослідження різноманітних засобів його вираження у французькій та іспанській мовах.

Стаття є продовженням низки досліджень про найголовніші концепти людського буття у контексті паремійних одиниць прислівного типу (ПОПТ) [13-18]. Вона є свого роду їх теоретичним узагальненням, підсумком. Через це ми не будемо ілюструвати прикладами деякі висловлені тут положення, оскільки це було вже зроблено раніше. Саме в теоретичному підсумку, узагальненні проблематики, що стосується концептів та визначення їх ролі у когнітивній лінгвістиці та пареміології ми вбачаємо елементи **наукової новизни** даної праці.

Отже, розпочнемо із визначення досліджуваного концепту. На нашу думку, слід розрізняти поняття **концепт** в залежності від сфери вживання однойменного слова, себто розуміти, що є концепти і концепти, але завжди слід пам'ятати, що останній є перш за все одиницею виміру та результатом усякого пізнання від індивідуально-найвного до наукового. Саме тому ми розуміємо концепт у лінгвістичному плані **як найзагальнішу і найабстрактнішу ментально-пізнавально-мовознавчу одиницю, яка вербалізується у мові на рівні від окремої лексеми до розгорнутого дискурсу і позначає предмети, явища, ситуації, стани, дії тощо реальності,**

віддзеркалюючи їх сутність, історичний розвиток їх дослідження та сучасний стан їх наукового пізнання. У зв'язку з цим, ми розділяємо концепти на такі, якими їх бачать, сприймають, розуміють, трактують і знають окремі представники мовного колективу відповідно до їх інтелектуального рівня та здатності сприйняття дійсності, а також залежно від рівня здобутих знань, і на такі, які є предметом наукового пізнання і результатом відповідних тривалих досліджень носіїв даної мови, зокрема фахівців тієї чи іншої галузі науки. Це означає, що кожна людина змалечку, пізнаючи оточуючий світ, збагачує себе певними знаннями, які накопичуються саме у виді концептів, що відкладаються у її свідомості і при слушній нагоді у тій чи іншій формі реалізуються у мовній комунікації. З іншого боку, представники мовного колективу використовують здобуті й зафіксовані тим чи іншим способом у мові знання, які також існують у виді концептів і характеризуються більшою повнотою та відчутнішим наближенням до об'єктивної істини, оскільки є виразниками найповніших на даний час колективних знань.

Процес пізнання реальності та окремих її об'єктів і явищ може бути індивідуальним і колективним, любительським і професійним, науковим і псевдонауковим, минулим і теперішнім, істинним і хибним тощо. У кожного з цих процесів будуть свої концепти, а спільні можуть відчутно різнитися за своїм змістом. Кожна наукова дисципліна має певний набір своїх власних базових концептів, які є постійним об'єктом дослідження і пізнання. Але є надзвичайно багато концептів, які цікавлять декілька наукових дисциплін і навіть увесь їх загальний. Наприклад, мовознавство має цікавитися усіма концептами, що існували, існують або з часом з'являються у людській свідомості, бо всі вони без винятку шукають свого адекватного мовного вираження. У мовознавстві найчастіше розглядаються й аналізуються лінгвокультурні концепти, проте варто було б більшої уваги приділяти також і лінгвокогнітивним концептам як таким, що покривають процес пізнання у цілому.

Лінгвокогнітивний концепт – це усвідомлена і науково зафіксована понятійна одиниця пізнання якогось предмета, явища, дії, стану тощо, яка може знайти своє віддзеркалення в окремому значенні слова, в окремому слові, у декількох словах, у декількох виразах, в окремих реченнях і текстах. Концепт не слід

ототожнювати з поняттям, оскільки він семантично ширший і більш абстрактний у порівнянні з останнім. Концепт включає одне або декілька понять, кожне з яких має одну або декілька словесних форм вираження. Повний зміст лінгвокогнітивного концепту розкривається у тексті, який можна розширювати до безкінечності в залежності від стану пізнання об'єкта, який він позначає. Дискурсо-текстова форма вираження концепту є найвищою формою його мовної вербалізації. Зазвичай будь-який концепт отримує свою назву на рівні окремого слова, яке є головним у його номінації знаком. Але рідко коли мовне вираження того чи іншого концепту обмежується одним словом. Як правило у цьому бере участь ціла низка слів та виразів, які виступають синонімами (майже абсолютними чи відносними) головного концептуального слова і є основними лексико-семантичними засобами мовної вербалізації даного концепту. З іншого боку, слово, що позначає той чи інший концепт, може містити, крім концептуальних, ще й інші значення, які не мають стосунку до цього концепту. Є концепти, які неможливо виразити одним словом і для цього використовуються вільні або усталені словосполучення.

Концепти об'єднуються у концептосистеми, будучи необхідними їх елементами. Кожна наукова дисципліна має певний набір концептосистем, що відображають комплекс наукових течій і напрямків, теорій, вчень тощо, які виражають сутність цієї дисципліни та історію її розвитку, а також предмети її досліджень та накопичені у результаті цих досліджень знання. Наприклад, у французькій та іспанській мовах, як і в усіх інших, ми можемо виділити фонетичну, граматичну, морфологічну, синтаксичну, лексичну, стилістичну, фразеологічну, паремійну тощо концептосистеми, що відповідають своїм сферам дослідження і складаються з певної кількості концептів, які відображають сутність тих чи інших мовних або мовленнєвих явищ з допомогою спеціальних термінів і терміносполук, а також усіх інших потенційно можливих, доречних і необхідних у даному контексті дискурсо-текстоутворюючих елементів. Це в певній мірі схематичне, ідеальне представлення структури концептосистеми. Насправді все вглядає значно складніше і заплутаніше, адже кожна концептосистема і кожен концепт можуть переходити до інших систем, підсистем і навіть до інших наукових дисциплін, де будуть виражати дещо інший

зміст і матимуть іншу специфіку. Усі ці «перипетії» має постійно і чітко відстежувати мовознавча наука, зокрема когнітивна лінгвістика.

У сучасній французькій та іспанській мовах досліджуваний концепт позначається у першу чергу з допомогою слів *concept* і *concepto*. Вони почали вживатися з початку ХУ століття у значенні «*акт мислення, який завершується створенням загального й абстрактного уявлення про щось або про когось; загальна й абстрактна думка*», виступаючи синонімом іменника *conception* у французькій та іменника *concepción* в іспанській. Хоч це значення і вважається дещо застарілим сьогодні для даних слів, воно послужило «поштовхом» для розвитку подальших значень досліджуваного концепту, які знайшли своє відображення у його визначеннях і відповідають його змісту. Сучасне значення досліджуваних слів виникло під впливом філософських ідей Канта: «*предмет думки (уявлення), що відповідає певному шаблону або комплексу відчуттів, котрі йому забезпечують загальне й абстрактне значення, яке часто пов'язується з іменем (назвою)*». У цьому випадку слова будуть виступати синонімами французьких *abstraction* і *notion* та іспанських *abstracción*, *noción*, *idea*. Слова *notion* і *noción* часто використовуються у досліджуваних мовах у тому ж значенні, що й *concept* і *concepto*. Проте, як ми говорили вище, сам концепт «**КОНЦЕПТ**» не слід ототожнювати ні з досліджуваними словами *concept* і *concepto*, ні з словами *notion* і *noción*, оскільки він значно ширший і об'ємніший за своїм змістом, оскільки вбирає у себе всі концептуальні поняття і значення синонімів досліджуваних французьких та іспанських слів, про які ми згадували вище, а також таких слів, як *idée*, *nom*, *classe*, *catégorie*, *sens*, *signification*, *acception*, *représentation* у французькій мові та *idea*, *nombre*, *clase*, *categoría*, *sentido*, *significación*, *acepción*, *representación* в іспанській, які також виступають синонімами головного концептуального слова [Пор.:10:1739-1741;19:concepto; 20:concept].

Підсумовуючи викладене вище, ми можемо стверджувати, що будь-який лінгвокогнітивний концепт є мовним втіленням змісту результатів та підсумків пізнавально-ментальної діяльності людини, спрямованої на вивчення того чи іншого предмета, явища, стану, дії, події тощо. Він включає у себе відповідні уявлення, поняття, значення, смисли, ідеї та ін., які виражаються у кожній конкретній мові з допомогою головного та основних концептуальних слів,

словосполучень, як вільних, так і усталених, розширюючи при необхідності форми віддзеркалення свого змісту від окремого речення до розгорнутих текстів. Назва концепту, яка переважно виражається головним концептуальним словом, виступає формально темою, а мовна передача змісту концепту є ремою, яка є змінною величиною, оскільки концепти у процесі наукового пізнання можуть змінювати і збільшувати об'єм свого змісту, як і сам свій зміст у цілому. При цьому базовим концептом, тобто концептом, про який ми маємо завжди пам'ятати, розпочинаючи будь-яке дослідження, завжди має бути **«КОНЦЕПТ»**.

Окремо слід висловити деякі думки стосовно пареміології, яка є наукою про паремії, себто прислів'я, приказки, афоризми, максими, сентенції, гноми, адагіуми, апофтегми, заповіді, примовки, притчі, загадки тощо, що представляють у мовах малі текстові форми. У цих текстах використовуються різноманітні концепти, як базова одиниця вираження накопичених віками знань, досвіду, матеріальних і духовних цінностей, а також мудрості народу для висловлення думок, поглядів, розмірковувань, роздумів, повчань, застережень, прикмет тощо. Тут, звичайно, йдеться скоріше про лінгвокультурні концепти, які стосуються морально-етичних, філософських, світоглядних, побутових тощо категорій людського буття. Правда, є всі підстави відносити їх водночас і до лінгвокогнітивних, тому що останні, включаючи до себе всілякі можливі концепти, у тому числі й хибні, підпорядковують собі й лінгвокультурні концепти. Основуючись на цих концептах, паремійні одиниці оригінально і розмаїто розкривають їх зміст, властивості і специфіку, змальовуючи відповідні мовно-концептуальні картини життя людини та окремі його сторони, нюанси, сценарії, епізоди та ін.

Попередні дослідження найважливіших концептів людського буття у контексті ПОПТ (паремійних одиниць прислівного типу) [див., наприклад: 15:104-119; 16:91-104; 17:91-107; 18:60-71] та їх теоретичний підсумок, викладений у цій статті, дозволяють стверджувати, що лінгвокультурні та лінгвокогнітивні концепти відіграють тут важливу роль, будучи їх семантичною основою. ПОПТ, у свою чергу, є важливими «розкривачами» змісту цих концептів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воркачев С. Г., Кусов В. Г. Концепт «оскорбление» и его этимологическая память / Воркачев С. Г., Кусов В. Г. // Теоретическая и прикладная лингвистика. Язык и социальная среда. – Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000. – Выпуск 2. – С. 90–102.
2. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / Воркачев С. Г. // Филологические науки – 2001. – № 1. – С. 64–72.
3. Воркачев С. Г. Концепт любви в русском языковом сознании / Воркачев С. Г. // Коммуникативные исследования 2003: Современная антология. – Волгоград, 2003. – С. 189–208.
4. Воркачев С. Г. Культурный концепт и значение / Воркачев С. Г. // Труды Кубанского государственного технологического университета. Сер. Гуманитарные науки. – Краснодар, 2003. – Т. 17, вып. 2. – С. 268–276.
5. Кубрякова Е. С. О когнитивной лингвистике и семантике термина «когнитивный» / Кубрякова Е. С. // Вестник ВГУ, серия Лингвистика и межкультурная коммуникация. Теория языка. – 2001. – Вып. 1. – С. 4–10.
6. Методологические проблемы когнитивной лингвистики: [Научное издание / под редакцией И. А. Стернина.] – Воронеж: ВГУ, 2001. – 182 с.
7. Полиниченко Д. Ю. Концепт «язык» в английской паремииологии / Полиниченко Д. Ю. // Язык, е сознание, коммуникация. – М.: МАКС Пресс, 2004. – С. 83–90.
8. Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как системное образование / Слышкин Г. Г. // Вестник ВГУ, серия Лингвистика и межкультурная коммуникация. – № 1. – 2004. – С. 29–34.
9. Стернин И. А., Попова З. Д. Семантико-когнитивное направление в российской лингвистике / Стернин И. А., Попова З. Д. // Source: Respectus Philologicus (Respectus Philologicus), issue: 10(15) / 2006, pages: 43–51, on www.cceol.com.
10. Dictionnaire culturel en langue française / Sous la direction de Alain Rey; direction éditoriale Danièle Morvan. – Tome I – A - Détisser. – P.: Dictionnaires le Robert, 2006. – 2355, XXXIYp.
11. Concept /fr.wikipedia.org/wiki/Concept – 2012.02.20
12. Concepto/es.wikipedia.org/wiki/Concepto – 2012.02.20
13. Жалай В.Я. Французькі прислів'я та приказки і їх українські відповідники та переклади / Жалай В.Я. // Мова і культура (Науковий щорічний журнал). – Вип. 9. – Т. IV. Міжкультурна комунікація. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – С. 53-60.
14. Жалай В.Я. Пареміологія і лінгвістика: структурно-граматичний та лексико-семантичний аспекти (на прикладі французьких паремій-спостережень за природою) / Жалай В.Я. // Мова і культура (Науковий щорічний журнал). – Вип. 9.- Т. 5 (93) : Національні мови і культури в їх специфіці та взаємодії. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2007. – С. 161-170.
15. Жалай В.Я. Концептуальні аспекти жанрової ідентифікації французьких паремій / Жалай В.Я. // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. НАН України. Центр наук. досліджень і викладання іноземних мов; редкол.: А.Д.Белова (голов.ред.) та ін. – К.: Логос, 2007. – С. 104-119.
16. Жалай В.Я. Антропоцентричні параметри типології французьких паремій (на матеріалі концептосфери «назви людської істоти») / Жалай В.Я. // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. НАН України. Центр наук. досліджень і викладання іноземних мов; редкол.: А.Д.Белова (голов.ред.) та ін. – К.: Логос, 2008. – С. 91-104.
17. Жалай В.Я. Концепти «le bonheur» і «le malheur» у французьких пареміях прислівного типу / Жалай В.Я. // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. НАН України. Центр наук. досліджень і викладання іноземних мов; редкол.: А.Д.Белова (голов.ред.) та ін.. – К.: Логос, 2009. – С. 91-107
18. Жалай В.Я. Концепт «ДОБРО» у французьких пареміях (на матеріалі паремійних одиниць прислівного типу) / Жалай В.Я. // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна № 953; Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»; Вип. 65. – Харків: ХНУ. 2011. С. 60-71
19. Diccionario de lengua española : [http / www. kalipedia.com / diccionarios / lengua _espanola](http://www.kalipedia.com/diccionarios/lengua_espanola) – 2011. 28. 10. 20. Le Grand Robert de la langue française. Windows ТМ – Le Robert/Sege 2005/2006.